

СРПСКА НАРОДНА ПЕСМА ХАСАНАГНИНИЦА¹

1. Гете и Вук Караџић

Једног ведрог јесењег дана 1823. године, пред велелепном Гетеовом кућом у вајмарској улици *Frankestrasse*, из које је изашао човек неугледне спољашњости. Могао је имати тридесет пет или шест година. Био је мршав и хром, дугих црних бркова, дебелих усана и високог равнег носа. Његове густе дебеле обрве показивале су одлучност, а помало разроке очи жарко су сијале. У целу на прсима налазило му се писмо препоруке које му је за Гетеа написао Јакоб Грим. Тај човек знао се Вук Стефановић Караџић, у то време све познатији међу германским интелектуалцима као српски књижевник, лингвиста и етнолог.

Нашавши се пред капијом Гетеове куће, Вук је с великим узбуђењем замислио сусрет са својим великим савремеником. Гете није био само велики песник већ је, такође, музичао и неок драканин положај у Вајмарској грофовији. Вук је овај сусрет описао на једноставан и некрив начин:

„Стигавши пред врата Гетеове куће, дао сам Гривољу препоруку слуги, баш у тренутку кад се Гете спремао да ишаје. Слуга је с писмом ушао у кућу, да би се убрзо вратио с одговором који је овако гласио: „Његово Господство нас најлепше моли да дођете сутра у 11 сати.“ Следећег јутра Гете ме је дочекао на средини своје собе. Селио сам на софу на којој се налазило и Гривољино писмо, затим превод народне песме *Дробо Јаснаџа*, те једне новине. Гете је онда показао на те новине и рекао: „Видите да нисте Ви данас први пут у

¹ Рад је први пут објављен под насловом *Serabia min-jō „Musan Aja no tsuma no uta“ ni tsuite*, у: *Hōkoku Bungaku Kenkyū*, 22(1972): 48–62.

мојој соби, Ви сте већ одavno овде код мене.“ Последњаша, схватио сам да су то баш те новине у којима је објављен приказ моје прве *Писмописне српско-Ла језика*. Осетих огромно узбуђење, али ме је Гетеово искрено и отворено држање спашено збуђености. Одмах смо почели разговор о мојим песмама, нарочито о песми *Дробо Јакрдића*. Питао ме и о неким другим песмама, замоливши ме да их касније преведем и пошаљем му их.²

Не постоји доказ који би, с Гетеове стране, последовало о овом суверету. Вуково име у Гетеовом дневнику појављује се, сматра се, први пут 13. октобра 1823. године, и то у једној окривљеној реченици у следећем запису: „Ручали смо заједно. Након тога смо читали песме лорда Бајрона, нарочито песму *The Maid*. Увече су дошли господин Стерлинг и [празно место]. После ме посетио професор Шелвер и с њим сам разговарао углавном о магистрима.“³

Рајихофд Штајг претпоставља да на том празном месту треба да стоји лично име „Вук Стефановић Караџић“. Своју претпоставку заснива на Гетеовом писму Јакобу Гриму од 19. октобра 1823. године. „Мој најдражи пријатељу, с највећим интересовањем сам примио српског књижевника којег си ми препоручио (у писму од 1. октобра 1823. године, прим. Штајгова), и поразговарао с њим.“ У Гетеовом дневнику нема ни речи о Вуковој посети у периоду између 1. и 19. октобра. Штајг закључује да поменути празнину треба попуњити Вуковим именом на основу тога што је Гете 15. и 16. октобра саом секретару Јохану дао да претпише неке српске народне песме.⁴ Ако претпоставимо да се Вук, пошавши 1. октобра из Лајпцига с Гримовим писмом, није с Гетом суверео 13. октобра увече, како стоји у дневнику, већ, по сопственим речима, у 11 сати пре подне, онда то значи да је у питању био неки други дан, пре 13. октобра.

Ево још неких дневничких записа о Вуку из периода након 13. октобра. „Стигао ми је пакет од Фарихагеса. Од Вука ми је стигла занимљива српска народна песма.“⁵ (10. новембар 1823); „Стигао ми је пакет: реченике и граматика српског језика“⁶ (8. децембар 1823); „Скицирао сам писмо за Вука Стефановића“⁷ (20. децембар 1823); „Вук Стефановић ми је довео два примерка прилог дела своје збирке српских народних песама и писмо професора Фатера.“⁸

² Д. Николчи-Мицић, *Вук Караџић и Гете*, *Књижевност*, мај 1968, стр. 34 – 35; Г. Добраниновић, *Вук Караџић*, Београд, 1964, стр. 21.

³ *Goethe's Werke*, 9 Band *Josephs Tagebücher* 1823 – 1824, Weimar, 1897.

⁴ *Ibid.*, стр. 383.

⁵ *Ibid.*, стр. 143.

⁶ *Ibid.*, стр. 152 – 153.

⁷ *Ibid.*, стр. 157 (види и: *Фуснота бр. 9*)

⁸ *Ibid.*, стр. 179.

(15. фебруар 1824); „Разговор за школу колибе, такође за Вука Стефановића“¹⁹ (16. фебруар 1824).

Гете је 20. децембра 1823. године Вуку послао писмо следеће садржине: „Господињу Вуку Стефановићу Караџићу. Поштовани, пресељам сам што сте ми послали веран превод изузетно лепе српске народне песме. Моја је радост још двоструко, па и троструко већа јер сам добио још *Писменицу* и *Ручник*. Тиме ће ваш значајни језик прокрчати себи пут у мојој земљи а наше научнике обавезати да се њиме обилно позабаве. Желео бих да ми дозволите да искористим вашу великодушност и да вас још нешто замолим: да ми пошаљете превод песама које вам у прилогу овом писму шаљем, а нарочито последње у којој се помињу неки изванредни догађаји. Остајте ми здраво и будите уверени да сам уз вас. С поштовањем, Ј. В. фон Гете“²⁰

Не само да је овај сурет на Вука оставио снажан утисак већ је то такође био снажан подстицај у његовом каснијем књижевном деловању и борби за српску културу. Гете је према Вуку био благонаклон и високо је ценно његова постигнућа, о чему јасно говори чињеница да је у свом раду *Српске народне басме* Вука оценио као способног човека („ein tüchtiger Mann“), а у писму списатељици Терези фон Јавоћ помиње га као „доброга Вука“ („der gute Wuk“).

2. Вукова дружа домоваца

Вук Стефановић Караџић (1787–1864) рођен је у сиромашном селу Тришаћ, недалеко од Лознице. Родини се у немарном времену честих оружанх буња против Турака у Србији, Вук је одрастао без могућности да стекне формално образовање. Писању и читању Вука је научио његов рођак Јефто Сиваћ, једини писмен човек у селу. Кад је схватио да „има на свету још више наука осим нашег псалтира и часловца“²¹, Вуку је било већ осамнаест година. Секретаром Ђорђа Вурције, једног од вођа устанка против Турака, постаје 1804. године. У јесен исте године Вук одлази у Сремске Карловце да би се уписао у тамошњу Гимназију, али је одбијен због својих година. У младој српској држави бавио се потом писарским пословима, све до 1813. године, кад је побегао у Аустрију након што су Турци повратили област. Вук је у Беч

¹⁹ *Ibid.*, стр. 180.

²⁰ *Goethe Werke*, 37 Band, 288 – 289. (То је, вероватно, рукопис Гетевог секретара. Чува се у Народној библиотеци у Београду)

²¹ Г. Добриловић, *Вук Караџић*, стр. 10.

stignao nepušen nekom strepnjom, ali i očekivanjima, „barem od sve muzke ne bi li nemeccki naučivo“¹², nako nije znao šta će s dalje s njim dešavati, niti je o tome razmišljao.

Koncem te godine Vuk pokušava da objavi knjazičnu o propasti Srbije, koju je napisao u obliku pisma upućenog Karađorđu Petroviću, vođi ustanaka za oslobođenje Srbije. Rukopis je dospelo u ruke Jerneju Kopitaru (1780–1844), austrijskom državnim cenzoru za knjige na slovenskim jezicima. Po nacionalnosti Slovenac, Kopitar je u to vreme već poznat kao vrni slovenski filolog i autor *Grammatik der slavischen Sprachen in Krain, Kärnten und Steyermark*, Laibach, 1808). Cenzura, dakle, ne mora uvek donositi samo nevolje. Kopitar je svratio da Vuk potiče iz običnog naroda. Njegov rukopis bio je napisan prostim srpskim jezikom, kakim govori i svoje pesme pema obični, nepismeni svet. Dok je kod hrvatskih, naročito dalmatinskih, pisaca još od 16. stoleća postojala tradicija korišćenja narodnog jezika u pisanju, takve tradicije u srpskom jeziku nije bilo, već su srpski književnici koristili veštacki stvorenu mešavinu staroslovenskog, ruskog i srpskog jezika. Naravno, takav jezik nije bio jasno standardizovan, a čak bi se moglo reći da se razlikovao od pisca do pisca. Mnogi srpski književnici prezirali su živi narodni govor nazivajući ga „jezikom ovčara i svinjara, seljaka i rudara“, te tako nisu ni pokušavali da ga uvedu u književni jezik. S druge strane, nekoliko književnika koji su zagovarali unapređivanje narodnog govora nije, na nesreću, zapravo ni znala narodni jezik. Pročitavši Vukov tekst, Kopitar je u njemu otkrio jedinu osobu kadru da napiše gramatiku srpskog jezika i da germanskom svetu predstavi samu erij srpskih narodnih pesama. Njegov susret za srpsku književnost bio je od ogromnog značaja. „Kao što se često kaže, bez Kopitara ne bi bilo ni Vuika. Kopitar je bio ova pokretacka snaga koja je stajala iza Vuika. Vuk jeste bio čovek oštrog intelekta, velike preduzimljivosti i gorljive revnosti u učenju, ali neta je u naučnika preobratio upravo Kopitar.“¹³

Na Kopitarov podsticaj, Vuk je, prema svom sećanju, zapisao pesme koje je čuo u svom kraju, da bi u leto 1814. godine u Beču bila izdata Mala *brošura narodna slovensko-srpska pjesmarica*, knjižica od 120 strana u kojoj je bilo skupljeno sto lirskih i osam epickih pesama. U jesen iste godine objavljena je *Pismana srpsko-hrvatskog jezika*. Narodne godine, pojavila se druga zbirka srpskih narodnih pesama, *Narodna srpska pjesmarica*. Godine 1818. objavljen je *Srpski rječnik istaknutim nemackim i latinskim riječima*,

¹² *Ibid.*, str. 14 i 66.

¹³ D. Subotić, *Vogel's Popular Ballads: their origin and development*, Cambridge, 1932, str. 9.

a u prilogu rečniku nalazila se drugo izdanje pomenute *Grammatik serbisch-österreichischer Sprache*. Ova gramatika postala je poznata u целој Европи посредством превода Јакоба Грима (*Wolff's Serbisch-österreichische kleine serbische Grammatik, vordeutschlich und mit einer Vorrede von Jakob Grimm, Leipzig-Berlin, 1824*). За преводјене речи на немачки и латински језик у том реčнику био је задужен сам Коштар. Творђенићено и Стојановићено исправљено и допуњено издање овог реčника (3. издање, 1898) и данас представља стандардно дело које не губи на свом значају.

Коштар је био тај који је Вука Караџића представио Гриму, а овај је Вуково име учинио познатим у западној Европи. Кад год би неко од Вукових дела било објављено у Бечу или Лајпцигу, Грим би о томе дао детаљан приказ у њиховим новинама (*Wörter allgemeine Literaturzeitung und Göttingische gelehrte Anzeigen*). Мала јужнословенско-словено-српска језичарица (1814); *Narodna srbska jezicarića* II (1816); *Srpski rječnik istočnoevropskih jezikovnika i latinskih riječama* (1818); *Narodne srpske pjesme* I, II, III (1823–1824); *Mala srpska gramatika* (немачки превод, 1824); *Дрица: Забавник за Јулију 1826* (1826); *Narodne srpske pjesme (Folkslieder der Serben, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Tafel, Halle, 1826)* – Гримови детаљни радови о овим издањима веома су занимљиви јер показују дубину његовог интересовања за српски језик и књижевност.¹⁴ Јакоб је, такође, заједно с братом Вилхелмом превео неколико српских народних песама (*Neunzehn Serbische Lieder, übersetzt von den Brüdern Grimm. F. Förster, die Sängerbahrt, Berlin, 1818*).

Вука Караџића у Аустрији најчешће су звали именом – Вук Стефановић, највероватније захваљујући Гриму (вероватно се тако највише свиђало самом Вуку). У својим приказима Грим је често писао „Wolff Stephansohn“, с немачким преводом „Wolf Stephansohn“ у заград, док презиме Караџић није користно. Вук је име, Стефановић је патронимик, а Караџић је презиме, но у германском свету презиме „Караџић“ је било необично, како изговором тако и значењем (облик *čara* потиче из турског језика и значи 'чрн'). Стога је име Вук, које је било могуће заменити немачком речју *Wolf*, коришћено као презиме. Као што је сам Вук навео у поменутом реčнику, то име је на основу народног веровања, давано драгоцениј мушкој деци јер „вештине провидиру деци, али не и вуковима“.

Вук је у својој новој домовини стекао добре пријатеље. Пријатељство с историчарем Ранкеом представља незабораван догађај у историји српске књижевности. У својој *Љубољубивости*, коју је издиктирао у позним годинама, Ранке говори и о свом сусрету с Вуком: „Ђоравак у Бечу, од октобра 1827.

¹⁴ J. Grimm, *Kleinere Schriften*, IV, Berlin, 1869 (Peipzig 1965), стр. 100–106, 197–205, 218–229, 416–421, 427–455.

do oktobra 1828. godine, za mene je i na drugim poljima bio podjednako plodnosan. Dobijao sam i pismene i usmene informacije. Spriječiteljno sam se s Vukom Stefanoviћem, najučeniјim Србom tog vremena, koji me je upoznao sa svoјom грађом o историји Србије. Био сам и у духовном и у емотивном смислу искрено одушевљен јер је реч о свежим догађајима од општег историјског и политичког значаја. У лето 1828. године написао сам књигу *Историја српске револуције*, и не могу да заборавим помоћ коју ми је том приликом, као познавалац и германског и словенског света, пружио Копитар.¹⁰⁷

Тешко би било наћи неки феномен који би био необичнији и занимљивији од оваквог деловања Вука Караџића, тог утемељитеља српске књижевности и језичког реформатора у оквирима српске и шире југословенске културе. Културне реформе одвијају се обично у домовина, дакле у самој тој средини која је циљ реформе. У Вуковом случају, борба за културу одвијала се на страном тлу, у Аустрији и у Немачкој. Током првих тридесет година 19. столећа Беч и Немачка били су Вукова друга домовина, а за његова достигања заслужне су потпора и пријатељска сарадња оновременних великана: Копитара, Грима, Гетеа и Рајкса.

3. Српске народне песме у Немачкој

Средњом двадесетих година 19. столећа, српске народне песме одједном стичу популарност у Немачкој. Задобивши Гетеову наклоност (Вука је у Вајмар упутно сам Копитар), Вук Караџић објављује *Народне српске ђесме* I–III (1823–1824), Талиј их преводи на немачки језик, Гете пише приказе и есеје о српским народним песмама и тако помаже Вуков рад, што је све заједно допринело таквој популарности. Овакво Гетеово расположење пренело се и на самог надвојводу Карла Августа, песничког покровитеља, који је, читајући преводе српских песама, наводно изјавио: „Никако не могу да се одвојим од српских епских песама. Готово свакодневно узивам у тим слатким плодовима с укусом чаролије.“¹⁰⁸

Како пише у Еккермановим *Разговорима с Гайтеом*, кад се 18. јануара 1825. године повео живљан разговор о изнесеној песничкињи, Гете је дао Еккерману и свом лекару Ребајну да прочитају нешто из српске поезије у преводу Талиј. „Међутим – вистина он раздрагано – мишмо се тога и радујемо се нашај

¹⁰⁷ Leopold von Ranke, *Aufsätze zur eigenen Lebensbeschreibung*, Leipzig, 1890, стр. 61.

¹⁰⁸ Д. Николаич-Мицић, *Вук Караџић и Гете*, стр. 35.

krupnoj devojci u Halleu koja nas muškim duhom uvodi u srpski svet. Te su pesme izarsne! Neka između njih mogu se staviti uz *Pisnu nad besnama*, a to već nešto znači. Dovoljno sam članak o tim pesmama, i on je već odštampan. S tim rečima pruži mi Gete prva četiri ogledna tabaka nove sveske *Kant und Albertin*“.¹⁷

Ta „krupna devojka iz Hallea“ je Teresa fon Jakob (1797–1870), poznata pod spisateljskim imenom Talič. Talič je u Halleu objavila svoj prevod srpskih narodnih pesama (*Volkslieder der Serben*, 1. deo objavljen 1825, a 2. deo 1826. godine), ali je pojedine prevode i ranije slala Geteu, prevodnici ponekad i na njegov zahtev.

Veći štamprski rezultati u prevodjenju srpskih narodnih pesama nepoznatih u svetskoj književnosti zaslužuju visoko priznanje. U prikazu njenog prevoda zbirke pesama Jakob Grim je rekao: „Od Homerovog vremena pa do danas, ovo je jedinstven slučaj u Evropi da prirodu i poreklo epских pesama možemo objasniti na ovako jasan način.“¹⁸

Nemamo preciznih biografskih podataka o tome kakva je Talič zapravo bila. Književno ime Talič skropljeno je od prvih slova njenog punog imena: Therese Albertine Louise von Jakob. Sa slovenskim svetom pravi put dolazi u dozir 1806. godine, u desetoj godini života. Otac joj je bio profesor Univerziteta u Halleu, ali se nakon bitke kod Jene i pada Pruske u ruke Francuza odavao poizmu Univerziteta u Harкову u južnoj Rusiji (danas Ukrajini) i nastanio se tu s porodicom kako bi izbegao ponizjenje vojske službe u francuskoj vojsci. Ona je tu naučila i ukrajinski jezik a od slugu je slušala narodne pesme. Kad je otac 1810. godine dobio mesto u Petrogradu, cela porodica napušta Harkov. Nastanio se u svetu još jednog slovenskog jezika, ruskog, vredno se potrudila da ga savlada. Po oslobođenju Немачке, porodica se 1816. godine vraća u rodni Halle. Talič je već bila stasala u talentovanu i lepu devedesetogodišnju devojku. Почела je da piše pesme, pripovetke, prevodila je Svotove pesme i anonimno objavila zbirku kritičkih ogleda iz književnosti.

Kad se 1823. godine pojavila Vučkova knjiga *Srpske narodne pjesme*, pročitala je Grimov prikaz i bacila se marljivo na učenje srpskog jezika. Želela je da se nečemu posveti kako bi zaboravila tutu koja ju je otkrivala nakon smrti mlađe sestre. Naravno, poznavanje ukrajinskog i ruskog jezika omogućilo joj je brže savladavanje srpskoga. Prevodjenje sa srpskog ispušalo ju je radošću i utехом. Pod ovakvim okolnostima nastao je i čuveni dvotomni prevod *Srpske narodne pjesme I, II*.

¹⁷ Johann Peter Eckermann, *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens*, Leipzig, 1836.

¹⁸ Jacob Grimm, *Kleinere Schriften*, IV, Berlin, 1869 (Pešprint 1965).

Тереза се 1828. године удаје за Едварда Робинсона, америчког истраживача *Српског јасна* који је студирао у Халеу, и тако постаје житељка Новог света.¹⁹

Популарност српских песама у Немачкој, на врхунцу у време објављивања Терезиног превода 1825. године, имала је и своју ранију историју. Пола века пре тога, једну српску песму на немачки језик превео је управо онај исти песник који је записао и *Палаче младог Вертера*.

У свом есеју *Српске јасне* (*Serbische Lieder*, 1824) Гете пише: „Има већ педесет година како сам превео Фортисов *Пут по Далмацији* и песму *Касмалница* из текста о Морлацима грофице Розенберг. Дражећи се приложио француске верзије (можда би требало да стоји „италијанска верзија“, прим. аутора) настојао сам себи да предочим оригиналан ритам песме, а посебну пажњу обратио сам на ред речи.“²⁰

4. Српске народне јасне у Фортисовом Путу по Далмацији

Вук Караџић рођен је у завичају српских народних песама. „Ја сам се родио и одрастао у кући где су, које дед и страж, које различни други Ерцеговци, који су готово сваке године на зимовање долазили, по целу зиму песме певали и казивали. И после тога сам, у којим логорима (1804–1807) лоничког Подриња, жељно и с великом радошћу слушао те песме, а у Кладову (1811), Негошаву и Брској Паланци (1812–1813) тражио сам певаче и записао их себи.“²¹ Вук је у потрази за најбољим гусларом обилазио све делове касније Југославије, предано прикупљао песме, сређивао их и објављивао, а редакцији текстова приступао је веома обаврзно. У периоду од 1823. до 1833. године у Бечу и Лајпцигу објавио је четири тома *Српских народних јасна*, а у Бечу је објављено целовито шестотомао издање (3. издање, 1841–1866). Тим „национално издање“ (4. издање), с Вуковим рукописом, састоји се од девет томова и објављено је у Београду (1891–1902). Вук Караџић био је први и последњи који је те песме систематски записао и објављивао. Негова

¹⁹ Ова кратка биографија заснива се на: Arthur P. Coleman, *Taly's Correspondence with J. G. Pencil, The Slavonic and East European Review* (American Series) October, 1944, стр. 83–96. Колекциони текст, у коме су објављени и три Терезина писма Џејмсу Гејтсу Персивалу, мало познатио песнику из Нове Енглеске, замишљана је јер открива појединости о раду те натурализоване Американке у Америци.

²⁰ *Goethe's Werke*, 41 band (Zweite Abteilung), Weimar, 1903.

²¹ *Српске народне јасне*, Београд, 1964, стр. XXIII.

делатnoeт одијала се у време романтизма, за српску фолклористику веома повољног раздобља.

Позната су имена двојице редовника који су пре Вука прикупљали српске песме. Први је био учени далматински францезац Андреја Качић Миошић (1696–1760), који је песме скупљао у циљу просвећивања народа и објавио их у Венецији 1756. године под популарним насловом *Ragionor ubodni naroda slovenskoga*. Други је познат под назivом Абот, а реч је о путнику и природњаку Алберту Фортису (световно име му је Ђовани Батиста, 1741–1803). Овај учени монах путовао је 1771. године по Далмацији. Током свом шестомесечнoг борака прикупио је сазнања о историји, географији, фолклору, као и текстове о градовима и хуманистичким личностима историјски богате Далмације а затим све то објавио 1774. године у Венецији, у графички опремљеној двотомној књизи *Pućiò in Dalmacia (Viaggio in Dalmacia)*. Ово дело израза је великог интересовања за земље „са оријенталних слика“, које је било карактеристично за предромантичарску Европу. А земље тадашњег Балкана биле су баш такве. У најинтереснијем поглављу свог дела, *О Морлачким обичајима*, Фортис говори о српским народним песмама, описује гусле и гусларе, и представља песму *Хасанабимца (Xasana Bimca ribonite Asan-Aghinica)*, с преводом на италијански језик (*Cantone dolente della nobile sposa d'Alan Agi*).

Није познато где је Фортис пронашао рукопис ове песме. Не само да је ова песма у то време била непозната већ је, после Фортиса, нико од потоњих сакупљача народних песама није ни чуо.

Вук Караџић 1846. године у ову песму даје следеће објашњење: „Ова је пјесма први пут штампана 1774. године у *Пућиу* Фортисовом по Далмацији, и то латинскијем словима с преводом талијанским; а из овога превода превео ју је Гете 1789. године на њемачки језик. Тако је она прва наша народна пјесма која се појавила у ученој Европи. Из *Пућиу* Фортисова ја сам је 1814. претписао нашијем словима и овда је овдје штампашао. У поменутој Фортисовој књизи ова је штампана са много штампарскихех, а по свој прилици, и царскихих погрешака, које сам ја, колико сам и како сам овда знао, гледао да поправам. Послије је више зато нијесам штампашао што сам све очекивао већу да је у народу гдје од кога чути; но досад нигдје ни спомена. Да је Фортис какао мјестимиче гдје ју је чуо и претписао, ја бих путујући по Далмацији ишао осамом и питао најстаријих људи и жена; али он то није начинио. Тако је ја сад овдје опет штампам по Фортису. Што сам прије поправао, вешто сам задржао, као што мислим да би народни пјесам према осталијем пјесмама какао; а гдјешто сам се и повратио к Фортису, што сам чуо да се у народу говори и пјева.“²²

²² В. Караџић, *Антологија народних јуначких песама*, 4. изд. Београд, стр. 698.

Фортисов *Pluif bo Dalmatië* брзо је преведен на немачки језик. Годину дана по објављивању, Vertes је превео једно поглавље, које је у облику омане књижнице штампано у Берну (*Die Sitten der Morlacken*, Bern, 1775). Следеће године (1776) објављен је, опет у Берну, целимим двотомним превод (Abbate Alberto Fortis, *Reise in Dalmation*).

Наје познато шта је навело младог Гетеа да се прихвати превода једне мале српске песме (*Klagelied von der edeln frauen des Asan Aga, aus dem Morlackischen*). Може се претпоставити да је Гете првљиком преводиоца у обзир узео и Вертесов превод, али разлика је у томе, као што стоји у већ наведеном цитату, што се Гете, супротно Вертесу, држао реда речи и ритма оригинала. Гетеов превод уриван је, али без навођења преводиоцаовог имена, у први део (1778) Хердерових *Народних песама* (*Folkslieder*).

Гетеова *Хасанагиница* добро је примљена не само у Немачкој већ и другде у Европи, што можемо закључити на основу чињенице да су према Гетеовом настали и неки преводи на енглески и француски језик. Остао је податак да је тако настао и превод Волтера Скота 1798. године (*The Lamentation of the Faithful Wife of Asan-Aga*), али он је изгубљен.

5. О песми Хасанагиница

Ова песма разликује се од осталих српских народних песама и не налазимо ниједну другу која би се с њом дала упоредити.

Радња песме долађа се у дому босанског муслимана српског порекла. Иако је, због стилске и језичке уједначености српских народних песама, тешко утврдити време њеног настанка само на основу језичких чињеница, Турчин сматра да је ова балада свој коначни облик добила око 1700. године.²¹

Песма почиње антитезом, стилском фигуром коју су су јужнословенски народни песници радо користили. Ипак, песнички израз ове баладе једноставан је и технички несавршен, и краси га, рекло би се, чак нека манира лепота. Песма је певана на ијекавици, а Вук нетиче да је реч о „смјеси шарјетија, особито босанскога и чикавачкога“. Придев *бео* учестало се користи као стални епитет за улепшавање, као што видимо у следећим примерима: „у двору б'јелому“, „б'јела књига“ и „б'јелим лицем“.

Ток песме веома је једноставан. На смрт рањеног јунака Хасан-агу у његовом шатору посећују само мајка и млађа сестра, док му жена, што због

²¹ Ćurčić (Dr. Milan), *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur*, Leipzig, 1905, стр. 65.

стида што zbog uzdrжанosti, nije došla. To je razgnevalo srditog gospodara Hasan-aga i on otpušta ženu. Tu почиње njena tragedija.

Čudnovata stidljivost nerne žene sigurno je nesvakidašnja ljudima na Zapadu. Ovo nije razumeo ni prevodilac pesme na francuski jezik, Prosper Mérimé, koji se ovako zapita: „Zašto li je stidljivost („la timidité“) sprečila valjanu suprugu da neguje bolesnog muža?“²⁴ Kako kaže Jovanović, „da Hetoivu ne postoje valjane supruge („une bonne épouse“) u ovom smislu kako ih shvata Mérimé“, jer su žene na Istoku, objašnjava on, potčinjene i nalik su „ptici u kavezu“, kako često vidimo u srpskim narodnim pesmama. One su uvek uplašene pred mužem i, poput robova, u stalnom su strahu da ne pokvare gospodarevo raspoloženje.“²⁵

Prevod pesme na francuski (*La Femme d'Asan*) javlja se u delu *Smara (Smarra ou les démons de la nuit)*, košmarnoj pesmi u prozi Šarla Nodiјеa, ali, kao što bi rekao Jovanović, „prevod je loš, dok je analiza bolja.“²⁶

Nodiје kaže da su „žene Morlaka bile prinorane na ponižavajuću poslušnost više nego žene u drugim krajevima, pa su retko ulazile u gospodareve odaye“, i dosetljivo podsjeća na nesvakidašnju budalovost perzijskog cara Asaira (*Alastora*) iz starozavetne *Knjige o Jostiru*.²⁷

Kasavaginica odlazi od aге и враћа се родном domu, у кућу болесног великог Паштровића. Не прође ни недељу дана, а њен је брат, подједнако суров као и Hasan-aga, даје за жену кадри, и она, на крају, умире напавши се у пратњи сватова пред својом децом.

Iako je pretpostaviti da je pesma o ovoj nesređenoj, orijentalnoj Srkinji, tako bolno poslušnoj pred sudbinom, svojom čudnovatom egzotičnom letotom и elegičnošću stekla u doba romantizma mnogo poštovaoca. U periodu od 120 godina, tj. od 1775. godine, godinu dana po objavljivanju Fortisovog *Pušta po Dalmaciju*, pa do kraja 19. stoleća, pesma je prevedena na više evropskih jezika. Poznato je da postoje tri prevoda na nemačkom jeziku, sedam prevoda na engleskom, dva prevoda na francuskom, dva na ruskom, и по један prevod на италијански језик (не рачунајући Fortisov), латински, чешки и шпански језик.²⁸

Malo je, међутим, prevoda sa srpskohrvatskog оригинала (prema Fortisovom или Vučicom тексту), већ је углавном реч о преводу Гетеове немачке

²⁴ V. M. Jovanović, „La Gazla de Prosper Mérimé“, *Étude d'histoire romantique*, Paris, 1911, стр. 365.

²⁵ Jovanović, *ibid.*, стр. 365–366.

²⁶ Jovanović, *ibid.*, стр. 366.

²⁷ Nodier, *ibid.*, стр. 365–366.

²⁸ Jovanović, „La Gazla de Prosper Mérimé“, *Étude d'histoire romantique*, стр. 371–380.

верзије (*Klaggesang*), или pak Merimeove verzije (*Triste ballade de le noble baron de Milan-Agou*) iz његове збирке гусларских песама *La Guêlle* (1827).

6. Kасанагиница у Луциневој Песмама Западних Словена

Игледа да је Мерије био човек шалова духа, будући да је своје прво дело, збирку драмских комада *Théâtre de Saint-Gazat* (1824), дуловито осмислио тако што га је, под измишљеним именом преводioca (*Lestrange*), представио као француског превод драмског дела непостојеће шпанске глумице. Збирка песама *La Guêlle* (1827), претупа неке тајновитости, објављена је три године касније, и то с поднасловом *Историја народне брбаве скупиљене у Далмацији, Босни, Хрватској и Херцеговини*, што оставља утисак да је песме скупио лично Мерије. Пољски песник Мицкевич био је сумњачка кад је у питању веродостојност Меријевих словенских песама. Приликом издавања својих *Песмама Западних Словена* (*Песни западных словян*, 1835), Пушкин је преко Соболевског питао Меријеса за порекло песама, а писмо којим је овај одговорио Соболевском Пушкин даје у уводу. Одатле сазнајемо да је *Касанагиница* заправо једина веродостојна песма у књиги *La Guêlle*. Мерије се потрудио да уз помоћ пријатеља, познатоца руског језика, прочита песму у оригиналу и успева да је, изузев два-три неразумљива места, и преведе.²⁹

Пушкин наводи да је већину песама преузео из Меријеве књиге. Од укупно седамнаест песама једнаест њих потиче од Меријеса, три су превод Вукових песама, док преостале три потичу из непознатог извора.³⁰

Пушкинов превод *Касанагинице* остао је незавршен, будући да је преведено само првих двадесет и шест стихова, оних који почињу речима „Что белестея на горе зеленой?“. Сам Пушкин тај превод, у коме се ослањао на Вукову верзију текста, никад није објавио. Речи „*љуба*“ (рус. *люба*, *судруга*) и „*кадуња*“ (рус. *зеленца*, *дана*) из Вуковог текста Пушкин користи у измишљеном облику, не преводечи их на руски језик. Реч *љуба* по свом облику потпуно одговара руској речи *люба*, али та реч у руским народним песмама користи се у значењу „*љубљена*“ (рус. *возлюбленная*, *любка*), што значи да јој је тешко доделити значење *судруге*, насупрот сестри или мајци, како стоји у оригиналној песми. Срискохрватска реч *кадуња* позајмљеница је од турске речи *kadun*, тако да ју је Пушкин вероватно намерио задржати у оригиналу

²⁹ А. С. Пушкин, *Поэмы собранные сочинений в десяти томах*, т. III, 2-ое, изд., Москва, 1957, стр. 284 – 286.

³⁰ А. С. Пушкин, *ibid.*, стр. 283.

kao bi nome nazvao muslimansku plemkinju. Prevod prvog stiha u množini, „na gore zelenoj“ („u gori zelenoj“), kao i upotreba pravoizjke zamenske u dvadesetom stiha, „в моем белом доме“ („у двору бјелому“), саобразни су Меримеовом преводу тих стихова: „sur ses collines verdoyantes“ и „dans sa maison blanche“.

Нажалост, Пушкинов превод *Хасамалинице* остао је незавршен.

У Русији је пре Пушкина постојао превод који је на основу Вуковог текста начинио лингвиста Востоков, и он је заједно са руским преводом српских песама *Ланџа мљеница*, *Браћа и сестра* и *Душојки и сунце* објављен у годишњој песмарици *Северна црква* (*Северные церкви*, 1827).